

NDE-centra klaarstomen als partner voor duurzame school

Duurzaam onderwijs en duurzaamheid in het onderwijs is volop in beweging. Vijf ministeries ontwikkelen hiervoor een strategie. Als GDO zijn we hierbij actief betrokken, samen met onze partner SME en positioneren daarin de NDE-centra.

Scholen (po en vo) geven aan ondersteuning nodig te hebben om duurzaamheid in de lessen en de school te verankeren. Dat biedt grote kansen voor de NDE-centra in ons netwerk. Met de training Whole School Approach en een integrale aanpak stomen we de NDE-centra klaar voor hun rol als partner voor het onderwijs. In 2023 zijn zestien centra begonnen met deze training.

Zichtbaarheid

GDO-programmamanager Arjan Klopstra is namens ons netwerk ook aangesloten bij overleg met

ministeries en landelijke uitvoeringsorganisaties van verschillende educatieprogramma's. "We trekken samen op om de ondersteuning voor het onderwijs goed te organiseren, binnen- en buitenschoolprojecten te laten aanslui-

ten in bijvoorbeeld het leerecosysteem en rond de Rijke Schooldag. Daarin vergroten we de zichtbaarheid van de lokale NDE-centra en werken we aan systeemverandering."

[Lees meer op pagina 3](#)

Krachtenbundeling met SME: leden optimaal ondersteunen

Om in te kunnen spelen op de groeiende ondersteuningsvraag vanuit NDE-centra en gemeenten zijn we eind 2023 grootaandeelhouder geworden van SME. Het GDO-team is daarmee over-

gestapt naar het bureau van SME. Samen werken we aan een groener, menselijker en toekomstbestendig Nederland en kunnen we onze leden optimaal ondersteunen.

De rol en omvang van de activiteiten die gemeenten en NDE-centra maatschappelijk (kunnen) uitoefenen op het gebied van duurzaamheid groeit. Zowel in het onderwijs als voor participatieprojecten met inwoners.

Ook landelijk worden NDE-centra steeds vaker gezien als dé partner

die lokaal de verbinding kan maken met onderwijs en bewoners.

SME is een adviesbureau dat de mens en haar betrokkenheid centraal zet in duurzame transitie. De jarenlange ervaring van SME op de voor ons bekende thema's is van grote waarde. Met SME en met onze eigen gebundelde kennis, expertise en een sterk netwerk werken we door educatie en participatie aan een duurzame samenleving.

Tijdens de ALV is de samenwerking officieel bekrachtigd.

Duurzame samenleving

JAARVERSLAG

2023

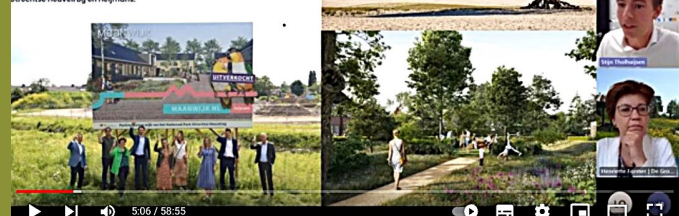
Om NDE-centra te ondersteunen in het verbreden van educatie naar communicatie en participatie, delen we voorbeelden van collega's.

Studenten van de Wetenschapswinkel hebben hun onderzoek naar succes- en faalfactoren van participatie in de praktijk afgerond. Ook hebben we het project Huurders op Groen geïnitieerd

Expertmeeting met projectontwikkelaar

Maanwijk eerste Parkinclusieve Wijk van Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug

LEUSDEN De nieuwe wijk Maanwijk in Leusden is de eerste Parkinclusieve Wijk van het Nationaal Park, waarbij gebouwd wordt op een manier waardoor de biodiversiteit en klimaatbestendigheid sterker wordt. Dat melden Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug en Heijmans.

In de nieuwe Maanwijk in Leusden werkten gebiedsontwikkelaar Heijmans en het lokale NDE-centrum De Groene Belevens nauw samen aan een groene wijk met de natuur als vertrekpunt. Samen met Steenbreek hielden we hierover in september een expertmeeting. De Groene Belevens kon vooral de sociale, verbindende rol en educatie met de nieuwe bewoners oppakken. 'Het is voor ons onmisbaar om met een lokale partij met een fijnmazig netwerk samen te werken', concludeerde Heijmans.

[Kijk terug](#)

Onderzoek inspirerende activiteiten participatie

Studenten van de Wageningse Wetenschapswinkel hebben inspirerende voorbeelden onderzocht van NDE-centra die succesvol bewoners betrekken bij het verduurzamen en vergroenen van hun wijk. René Munsters: "Dit onderzoek hebben we opgezet om de gewenste verbreding van de NDE-centra van educatie naar participatie te ondersteunen." Uit het onderzoek is een leerlijn ontstaan om de centra een handvat te bieden in hun ontwikkelingsproces. Deze is tijdens de GDO2daagse gepresenteerd.

Huurders op Groen

Huurders van corporaties zijn het meest kwetsbaar voor het veranderde klimaat. Hoe maken we huurders bewust van de risico's? Wat kunnen zij bijdragen aan een groenere woonomgeving? En hoe kunnen we hen daarbij helpen?

"Met het project 'Huurders op Groen' willen we de samenwerking stimuleren tussen verhuurders en NDE-centra, die expertise hebben om met bewoners tuinen en straten te vergroenen", vertelt René Munsters, programmamanager Duurzame Samenleving. Dit project doen we samen met de Groene Huisvesters en de Woonbond en met ondersteuning van het Cultuurfonds, de Van Dijk Nijkamp stichting en de ministeries van LWN en I&W.

In september hielden we een gezamenlijke webinar. NMCX en verhuurder Ymere vertelden over aanpak en mogelijkheden. Daarna is het project verder uitgewerkt om op te starten in 2024.

Groene menukaart

GEMEENTEN VOOR DUURZAME ONTWIKKELING: VOOR GROENE BUURTINITIATIEVEN

Inwonersparticipatie (jong en oud) is onontbeerlijk om een groene leefomgeving te creëren en te behouden. Het GDO (Gemeenten voor Duurzame ontwikkeling) Netwerk van natuur- en duurzaamheidscentra (NDE-centra) verzorgt educatie over natuur en biodiversiteit en stimuleert participatie om de omgeving te vergroenen. Daarmee biedt het GDO Netwerk van lokale intermediairs een unieke kans voor gemeenten om de groene ambities dichterbij te brengen.

Wat zijn lokale NDE-centra?

Uit een enquête van Deltaplan Biodiversiteit (2023) blijkt dat

Waarom educatie en participatie?

Een groene leefomgeving vraagt om inwoners die weten

Steenbreek heeft een Groene Menukaart ontwikkeld, waarin NDE-centra in stelling gebracht bij groene bewonersparticipatie. **[Bekijk de menukaart.](#)**

Duurzaam onderwijs en de WSA-training waren in 2023 speerpunten.

Daarnaast is de samenwerking en uitwisseling binnen het netwerk versterkt, werd GDO trekker van

het domein onderwijs in de Agenda Natuurinclusief, zijn we betrokken bij de actualisatie van de kerndoelen po en onderbouw vo, werkten we met Leren voor Morgen aan actualisatie van Wikiwijs, organiseerden we de Benelux

Conferentie Leren voor Duurzame Ontwikkeling, waren we lid van de Programmaraad Jong Leren Eten en als mede-initiatiefnemer van de Alliantie Schooltuinen maken we ons sterk voor 'Elk kind een schooltuin'.

Week van het Duurzaam Onderwijs

De jaarlijkse online Week van het Duurzaam Onderwijs vond plaats in maart. In deze week delen sprekers dagelijks de nieuwste ontwikkelingen en gaan we met elkaar in gesprek over de toekomst van ons werk. Ook kunnen centra hun nieuwe lesmateriaal of een lesproduct pitchten.

Dit jaar gingen de sprekers in op natuurinclusief onderwijs, op mobiliteitseducatie en op de maatschappelijke diensttijd voor jongeren. 'Schoolgebouw om in en van te leren' Ook was er in die week een afscheidssymposium van Olle Mennema, NME Den Haag en GDO-bestuurslid, over 'De school als leeromgeving voor duurzaamheid'. 'Het is een gemiste kans als we de school niet benutten als versneller van bewustwording. Het helpt als je dagelijks voorbeelden ziet van wat werkt', zei de Haagse wethouder Arjen Kapteijns bij de opening.

Ministeries van OCW en I&W deelden hun aanpak rond verduurzaming van schoolgebouwen en het integreren van duurzaamheid in het onderwijs. Ook werden voorbeelden gedeeld van duurzame schoolgebouwen en het positieve effect op de leerlingen.

30.000 Groene Voetstappen

GDO organiseerde de **Groene Voetstappen Week** in 2023. Met 25 scholen en 5000 kinderen zijn er 30.000 groene voetstappen gezet. Deze zijn ingebracht in de Europese samenwerking Climate Alliance in het project Kids on the Move. Met ons netwerk zetten we in om aan te sluiten bij de oproep van de Europese Commissie om in deze Europese Mobiliteitsweek aandacht te besteden aan duurzame mobiliteit.

Wikiwijs vernieuwd

Samen met Leren voor Morgen hebben we gewerkt aan een vernieuwde Wikiwijs startpagina gericht op duurzaamheid. Deze themapagina biedt een schat aan lesmateriaal waarmee leerlingen uit po, vo en mbo zich kunnen ontwikkelen voor een duurzame toekomst. Collega's uit het GDO-netwerk beoordelen nieuw lesmateriaal voor deze themapagina. **Neem een kijkje**

Kwartiermakers bij Agenda Natuurinclusief

De Agenda Natuurinclusief heeft als doel om de samenleving sneller natuurinclusief te maken; als overheden, bedrijven, instellingen en burgers samen. Hoe verzilveren we de kansen die de natuur biedt voor een fijne, gezonde samenleving? En hoe zorgen we dat natuur onderdeel wordt van alles wat we maken en doen? Het programma werkt in opdracht van de minister voor Natuur en Stikstof. Voor alle gemeenten faciliteert GDO de uitvoering ervan samen met de vereniging Stadswerk.

Anna Vanderveen en Nienke Martinus zijn vanuit onze vereniging de domeintrekker Onderwijs. Samen met onze leden is het begrip natuurinclusief onderwijs geduid en is de versterking van de NDE-ondersteuningsstructuur uitgewerkt voor het jaarplan 2024. De Agenda Natuurinclusief 2.0 is in november gepresenteerd aan de demissionair ministers Van der Wal en De Jonge. [Lees meer](#)

Adviseren over kerndoelen

Zes centra uit ons netwerk adviseren over aangepaste kerndoelen voor het leergebied Mens en Natuur. Het landelijk expertisecentrum voor het onderwijscurriculum SLO heeft GDO gevraagd deel uit te maken van een advieskring. De doelen, zoals burgerschap en digitale geletterdheid, worden in 2024 opgeleverd aan de minister.

6de zadenactie Rijk Zwaan

Voor het zesde jaar konden de NDE-centra basisscholen en bso's weer moestuinpakketten aanbieden met zaden van Rijk Zwaan. Het groenteveredelingsbedrijf heeft als doel zoveel mogelijk kinderen te laten kennismaken met moestuinieren en gezonde groenten. Daar zijn GDO en de Alliantie Schooltuinen met als missie 'Elk kind een schooltuin' natuurlijk erg blij mee. GDO voert deze campagne uit samen met de makelaars van het rijksprogramma Jong Leren Eten.

Ontwikkelfonds: Jongste leerlingen speuren naar Super Six

Hoe krijg je de Super Six in je tuin, op je balkon of schoolplein? Kinderboek De Tuin met Stip van de Dordtse schrijfster Anneke van Veen weet raad: vergroenen! Bijbehorend lesmateriaal is overhandigd aan de Dordtse wethouder Tanja de Jonge. Dit materiaal is gezamenlijk ontwikkeld door centra uit het GDO-netwerk en wordt in ten minste 30 gemeenten gebruikt.

[Bekijk de foto's en de videoreportage](#) met een interview met Tanja de Jonge.

Week van de Schooltuin breed gevierd

De Week van de Schooltuin is in het hele land gevierd. Bijna 48.000 leerlingen zaaiden en plantten en er was veel aandacht via social media en in de lokale media.

NME Breda initieerde een project voor het schooltuinieren op groene schoolpleinen.

Een enthousiaste blog hierover van de gemeente won de **Gouden Wortel 2023**.

Wethouder Arjen van Drunen deed hierin een oproep voor andere gemeenten: "Als we met z'n allen gezonder willen worden, zorg dan samen met scholen dat er meer schooltuinen komen."

De gemeente Den Haag ontving voor haar vlog een eervolle vermelding van de jury. In Den Haag zijn al 100 jaar schooltuinlessen.

Deze worden verzorgd door het gemeentelijke milieu educatief centrum. "Het is ontzettend belangrijk dat kinderen in heel Nederland deze ervaring kunnen opdoen. Alle gemeenten zouden een actief schooltuinbeleid moeten hebben", aldus wethouder Arjen Kapteijns.

De Alliantie Schooltuinen, waarvan GDO mede-initiatiefnemer is, en voedseducatie rijksprogramma Jong Leren Eten kijken met genoeg terug op de succesvolle week waarin de schijnwerpers zijn gezet op het schooltuinieren.

Wil je als gemeente ook aan de slag?

[Lees de brochure](#)

Dit deed GDO ook in 2023...

- Er is veel ambitie, maar er ontbreekt verbinding en kennis bij gemeenten op het gebied van biodiversiteit. Dat blijkt uit onderzoek naar knelpunten rondom biodiversiteit bij gemeenten. 'Schakel lokale NDE-centra in', tipte René Munsters (GDO) tijdens een congres van de Stichting Deltaplan Biodiversiteitsherstel.

- Met onze leden hebben we scholen opgeroepen mee te doen aan de Nationale Kraanwaterdag: ruim 200.000 kinderen stonden stil bij water en waterbesparing. Deze campagne is een initiatief van alle Nederlandse drinkwaterbedrijven. GDO is partner.

- We hebben de gratis SDG-les 17werelddoelenles.nl voor po, vo/mbo of hbo bij onze leden gepromoot.

- Nederland Vergroent houdt in het

voor- en najaar campagnes om bewoners te bewegen hun tuin klimaatadaptief en biodivers in te richten. GDO is partner en ondersteunt NDE-centra met de communicatie rond activiteiten in hun eigen gemeente in de Week van de Groene Tuin en de maand: Plant je mee!

- De ALV heeft in november haar akkoord gegeven om te komen tot een besturenfusie met de vereniging van Stads- en kinderboerderijen Nederland (vSKBN). In 2024 wordt dit verder voorbereid.

GDO2daagse

bij Natuurstad Rotterdam: Breed meedoen in het groen

Met ruim 50 leidinggevenden en NDE-ambtenaren uit ons netwerk waren we voor onze GDO2daagse in september te gast bij Stichting Natuurstad in Rotterdam.

De eigen medewerkers, de gemeente Rotterdam en bewoners

gaven een inkijkje in de vele mooie 'meedoen in het groen'-activiteiten, met kinderen en volwassenen; rond gezondheid, arbeidsparticipatie, armoedebestrijding en gemeenschapsvorming. We spraken over de verbreding van educatie naar participatie en over een onderzoek van de Wage-

ningse Wetenschapswinkel bij collega-centra naar inspirerende voorbeelden van het betrekken van bewoners. Ook kwamen aan bod de landelijke ontwikkelingen rond duurzaam onderwijs, onze krachtenbundeling met SME, en het meenemen van je organisatie in veranderprocessen.

Innovatieprijs 2023

Podcast voor jongeren wint

De 4D podcast 'Lekker dan' is gemaakt door en voor jongeren en gaat over het maken van bewuste voedselkeuzes.

Deze inzending van De Helderse Vallei in Den Helder is door de jury uitgeroepen tot Innovatieprijs vanwege de vernieuwende methode en de moeilijk te bereiken doelgroep. Meer informatie over de podcast en de 7 andere inzendingen [lees je hier](#).

GDO Innovatieprijs 2023

Janneke Donkers (NMESD), Jacqueline van Dongen (voorzitter), Katelijne van Spronsen (De Helderse Vallei), Theo Leupen (DuurzaamDoor).

Factsheet over meerwaarde lokaal voedsel

Wat lokaal voedsel doet voor een gezonde en leefbare gemeente

Stadslandbouw en voedselgemeenschappen hebben vele voordelen. Iedereen die ermee bezig is, weet dat. En het is ook nog eens wetenschappelijk onderbouwd. In een publicatie van Kennisplatform Stadslandbouw Nederland en GDO zijn de feiten en aanbevelingen uit binnen- en buitenland hierover op een rij gezet. Aangevuld met mooie voorbeelden uit de praktijk.

Tijdens de Dag van de Stad in oktober is de factsheet 'Wat lokaal voedsel doet voor een gezonde en leefbare gemeente' overhandigd aan Marco van der Wel, wethouder Natuur, Milieu en Zorg in Arnhem, dat wel 131 voedselinitiatieven kent. Bekijk de [factsheet](#).

DuurzaamDoor

Het Kennis- en Leerprogramma [DuurzaamDoor](#) (RVO) brengt partijen bijeen om samen te werken en van elkaar te leren. Het informeert en inspireert met succesvolle voorbeeldprojecten, visies op transitie naar duurzaamheid en biedt slimme werkmethodes aan. GDO is al jaren partner van DuurzaamDoor. Daardoor kan zij de kennisontwikkeling binnen het netwerk van NDE-centra vormgeven en uitvoeren.

Bestuur

Het bestuur van vereniging GDO werd in 2023 gevormd door voorzitter **Jacqueline van Dongen** (wethouder Zwijndrecht), **Paul Duijsings** (penningmeester, RvT Natuurstad Rotterdam), **Arjanne Lagendijk** (voormalig directeur NDE-centrum), **Harmtine de Lange** (NME Breda), **Liesbeth Bronkhorst** (directeur/bestuurder Stad & Natuur Almere).

Toegankelijkheid & inclusie

Een NDE-centrum of kinder/ stadsboerderij inclusief en toegankelijk maken, vraagt maatwerk per doelgroep en verdieping in de mogelijkheden. GDO, vSKBN en Kinderboerderijen Actief boden in

november een interactieve workshop aan bij Utrecht Natuurlijk.

Deze workshop heeft geleid tot een vervolgbijeenkomst in 2024 over culturele diversiteit bij onze leden.

Gegroeid!

Onze vereniging blijft groeien. In 2023 verwelkomden we als lid:

De gemeenten Wageningen en Zwolle, Stichting Natuur en Milieu Overijssel en Stichting Kunstwerk! in Zevenaar.

Colofon

Dit jaarverslag is een uitgave van de Vereniging GDO.

René Munsters, programmamanager Duurzame Samenleving: rmunsters@vereniginggdo.nl
Arjan Klopstra, programmamanager Duurzaam Onderwijs: a.klopstra@vereniginggdo.nl

Conny Taheij, bureau en communicatie: info@vereniginggdo.nl
Vormgeving studio westkaap: info@westkaap.com

Foto's: Eigen foto's en van partners

www.vereniginggdo.nl info@vereniginggdo.nl

[@vereniginggdo](https://www.linkedin.com/company/vereniginggdo)